1) इंग्लडच्याा संविधानाची वैषिश्टे :–

इंगलडच्या राजकीस व्यवस्थेत राज्यघटनेची वैषिश्टे महत्त्वपूर्ण आहेत. इंग्लंडमध्ये प्रथा आणि संकेत यांना अतिषय महत्व असले तरी तेथील संविधानाची खालील वैषिश्टे लक्षात घेतली जातात.

1) अलिखित संविधान :–

जगातील लोकषाही राज्यव्यवस्थेमध्ये अलिखित संविधान असलेला हा एकमेव देष आहे. अलिखित संविधान असले तरी काळाच्या ओघात या संविधानाचा विकास झालेला दिसुन येतो म्हणजेच हे संविधान विषिश्ट काळी कोणीही बनविलेले नाही किंवा लिहिले नाही अर्थात पार्लमेंटचे कायदे सनद करार यासारखे लिखित घटक त्यात आहे. मात्र प्रथा, परंपरा, संकेत यासारखा बराच मोठा महत्वाचा अलिखित भागही आहे.

हे संविधान एकत्रितरित्या एका कायद्याच्या किंवा प्रलेखाच्या स्वरूपात उपलब्ध नाही म्हणुन त्याचे वर्गीकरण प्रामुख्याने अलिखित असे करण्यात आले आहे. प्रा. मन्रोच्या मते, ''संस्था तत्वे व प्रथा यांच्या मिश्रणातुन हे सविधान निर्माण झाले असून ऐतिहासिक प्रलेख, विधिनियम, न्यायालयीन निर्णय, सामान्य विधी नियम, रूढी, परंपरा इत्त्यादींच्या मिश्रणातुन या संविधानााची निर्मिती झाली आहे.

2) परिवर्तनीय संविधान :–

या संविधानाच्या परिवर्तनासाठी कोणतीही विषिश्ट पध्दती नाही. ज्याप्रमाणे पार्लमेंट कायदा करते. त्याचप्रमाणे पार्लमेंट संविधानातही बदल करू षकते. पार्लमेंटचा प्रत्येक कायदा घटनेचा भाग बनतो. म्हणुन कायदा आणि घटना यात भेद नाही.

3) त्त्व आणि व्यवहार यातील भेद :–

प्रो. मन्रो म्हणतो की, ''इंग्लंडच्या संविधानात जसे दिसते तसे नसते किंवा असते तसे दिसत नाही. '' म्हणजेच घटनेतील तत्व आणिा व्यवहार यांच्यात फरक आढळतो. उदा. तात्विकदृश्टया इंग्लंडची राणी सर्व सत्ताधीष आहे मात्र प्रत्यक्ष व्यवहारात ती नाममात्र असून सर्व सत्ता मंत्रिमंडळ वापरते.

4) पार्लमेंटची सार्वभौम सत्ता :–

ब्रिटीष राज्यघटेनेचे सर्वात महत्वाचे वैषिश्टय म्हणजे तेथे पार्लमेंटला सार्वभौम सत्ता प्रदान करण्यात आली आहे. राजा नाममात्र असल्यामुळे वास्तविक सत्ता पार्लमेंट वापरते. कोणतेही न्यायालयीन निर्णय, प्रथा, संकेत इत्यांदीना धुडकावुन देण्याचा कायदेषीर अधिकार पार्लमेंटला आहे.

वॉल्टर बेजहॉट :–

या संबंधी म्हणतो की, ''पार्लमेंन्ट ज्युरी पध्दत बंद करून षकते, नागरीक स्वातंन्त्र्य नश्ट करणारे विधेयक संमत करू षकते, खाजगी मालमत्ता ताब्यात घेवु षकते, करदात्यांखेरीज सर्वाचे मताधिकार काढून घेऊ षकते, ब्रिटीष वसाहतींची विक्री करू षकतेः हे सत्य असले तरी प्रत्यक्षात पार्लमेंटवर रूढी, प्रथा परंपरा, नीतिमुल्ये यावर आधारीत लोकमताचे दडपण येत असते. हे बंधने पाळुनच पार्लमेंट कार्य करते.

5) सांसदीय षासन पध्दती :–

इंग्लंडमध्ये हिचा जन्म झाला असल्यामुळे इंग्लंडला सांसदीय षासन पध्दतीचे माहेरघर म्हटले जाते. मंत्रिमंडळ हे पार्लमेंटचा एक अविभाज्य भाग असुन आपल्या संपुर्ण कार्यासाठी पार्लमेंटला ते जबाबदार असते. अविष्वास प्रसंगी मंत्रिमंडळाला राजीनामा द्यावा लागतो. मंत्रिमंडळाची ही जबाबदारी सामूहीक स्वरूपाची असते. ती एक पार्लमेंटची कार्यकारी समितीच असते. या पध्दतीतील महत्वाची बाब ही की, सत्तारूढ पक्षाइतकेच विरोधी पक्षाला महत्व प्राप्त असल्यामुळे राणी सरकारचे षासन तसेच राणी सरकारचा विरोधी पक्ष याला महत्वाचे स्थान आहे.

6) एकात्म षासन व्यवस्था :–

ब्रिटन संविधानानुसार सर्व अधिकार केंन्द्र सरकारकडे केंद्रित असतात. प्रषासनाच्या सोयीसाठी सत्तारूढ सरकार प्रादेषिक किंवा विभागीय षासनसंस्था किंवा अधिका–यांची नियुक्ती करू षकते. पार्लमेंटच्या कायद्यानुसार अधिका–यांनी नियुक्ती, बरखास्ती केली जाते.

7) मुलभुत हक्काची घोशणा नाही :–

इतर देषांच्या लिखित संविधानाप्रमाणे ब्रिटनमधील संविधानात मुलभुत हक्कांची नोंद नाही. मात्र बिल ऑफ राईटस, हेबियस कॉर्पस ॲक्ट सारखे काही कायदे मानवी हक्कांची हमी देतात. मात्र ते पार्लमेंटचे कायदे असल्यामुळे पार्लमेंट त्यात बदल करू षकते. विषेश म्हणजे ब्रिटनमध्ये नागरीकांना प्राप्त झालेल्या हक्कांच्या न्यायालयीन मान्यतेतुन घटना निर्माण होते. असे म्हटले जाते. नागरीकांचे सर्व हक्क कालांतराने विधिनियमांचा भाग बनतात.

8) कायद्याची अधिसत्ता :–

कायद्याची अधिसत्ता हे तत्वसुध्दा नाागरीकांच्या हक्कांची हमी देते. म्हणुन ब्रिटीष संविधानाचे महत्वाचे वैषिश्ट म्हणजे कायद्याची अधिसत्ता होय. कायद्याच्या तत्वाषिवाय कोणतीही गोश्ट करता येत नाही. प्रो. डायसी यांच्या मतानुसार कायद्याच्या अधिसत्तेचे तत्व खालीलप्रमाणे आहे.

1. न्यायालयीन प्रकियेद्वारे सिध्द झाल्याषिवाय कोणत्याही व्यक्तीचे षरीर, स्वातंन्त्र्य किंवा संपत्ती संबंधी कायद्याचा भंग झाला म्हणुन त्याला षिक्षा करता येणार नाही.
2. सर्व व्यक्तीसाठी एकाच प्रकारचे कायदे असून कायद्यासमोर सर्व नागरीक समान आहेत. व्यक्ती कोणत्याही परीस्थितीतील अथवा कोणत्याही दर्जाची असली तरी कायद्यासमोर कोणीही कायद्यापेक्षा श्रेश्ठ नाही.
3. व्यक्तीच्या हक्कांतून विषेशतः व्यक्तीच्या खाजगी हक्कांसंबधी न्यायालयीन निर्णयातून जी तत्वे निर्माण होतील त्यातूनच संविधानाची सर्वसामान्य तत्त्वे प्रस्थापित होत असतात.

9) कायदा आणि संविधान यात फरक केल्या जात नाही : इतर देषांमध्ये कायदे हे संविधानाच्या कायद्यापासुन भित्र असुन ते संविधानाषी सुसंगत आहेत किंवा नाही हे ठरविण्याचे कार्य न्यायालयांकडे असते. न्यायालय कायद्यांना घटनाबाहय ठरवु षकते. याउलट ब्रिटनमध्ये असा भेद केला जात नाही तर पार्लमेंटचा प्रत्येक कायदा हा ब्रिटीष संविधानाचा भाग बनतो व तो संविधानातल्या इतर घटकांपेक्षा श्रेश्ठ समजल्या जातो. त्यामुळे ब्रिटिष पार्लमेंटने केलेल्या कोणत्याही कायद्याला न्यायालय घटनाबाहय ठरवु षकत नाही. याचे मुख्य कारण म्हणजे अलिखित संविधान हे होय.

10) मर्यादीत सत्ता विभाजन : इंग्लंडचे उदाहरण समोर ठेवुनच मॉटेस्क्युने सत्ताविभाजनाचा सिध्दांत मांडला. आज ब्रिटनमध्ये मर्यादित सत्तविभाजन दिसुन येते. ते असे की कायदेमंडळ, कार्यकारी मंडळ आणि न्यायमंडळाच्या सत्ता विभागलेल्या आहेत. तरी पार्लमेंटमध्ये निवडुन आलेल्या सदस्यांचे मंत्रिमंडळ बनते. ते पार्लमेंटच्या कामात भाग घेते. म्हणजेच कार्यकारी मंडळ कासदेमंडळाचा एक अविभाज्य भाग असतो. व्यावहारीकदृश्टया न्यायविभाग ब्रिटनमध्ये पूर्णपणे स्वतंत्र असुन इतर दोन षाखांच्या दडपणाषिवाय कार्य करतो.

11) संविधानाचे सातत्य : अनेक वर्शाच्या ऐतिहासिक प्रलेखाचे फलित असलेले ब्रिटिष संविधान अखंडितपणे विकसित होत आहे. अनेक परिवर्तने झाली तरी रूढी, परंपरा, प्रथा, संकेत तसेच महत्वाच्या राजकीय संस्था अद्यापही टिकून आहेत.

12) मुकुटधारी गणतंत्र : षासनाच्या वर्गीकरणाद्वारे अनेक विद्वनांनी येथील षासनाचे स्वरूप मर्यादित राजसत्ता असे आहे. कारण राजाच्या सत्तेवर लोकांच्या सत्तेची मार्यादा आलेली आहे. कायदेषीरदृश्टया विचार केल्यास, आजही राजा हा नाममात्र असला तरी सर्वेसर्वा आहे. काही लेखकांच्या मते इंग्लंडमध्ये हाऊस ऑफ कॉमन्समुळे, हाऊस ऑफ लॉर्डसमुळे महाजन सत्ता आणि तात्विक भूमिकेतुन राजसत्ता असे तिन्ही प्रकारचे मिश्रण आढळते. म्हणूनच याला मुकुटधारी गणतंत्र असे म्हटलेले आहे.

(2) अमेरिकेच्या संविधानाची वैषिश्टये :

भारताचे पहिले पंतप्रधान पं. जवाहरलाल नेहरू यांनी अमेरिकन संविधानाबाबत असे उद्‌गर काढले होते की, ''अमेरिकन माणसाच्या मनाची संवेदनषीलता व अस्थिरपणा हे त्यांच्या संस्कृतीचे वैषिश्टय असल्यामुळे अमेरिकन राज्यघटनेच्या जनकांनी त्याची जाणीव ठेवून त्यांचे संविधान ताठर किंवा परिदृढ केले आहे.'' लोकषाही मूल्ये, भौतिकवादी संस्कृती, सहभागांकित संस्कृती ही त्याच्या स्वभावाची वैषिश्टये आहेत.

(1) लिखित संविधान : 228 वर्शांपूर्वी फिलाडेल्फिया येथे झालेल्या परिशदेमध्ये 13 राज्यांच्या प्रतिनिधींनी विचार विनिमय करून हे लिखित संविधान तयार केलेले आहे. या संविधानाची भाशा अतिषय साधी, सरळ, सोपी व ओघवती आहे. लिखित संविधान असले तरी अनेक रूढी, प्रथा, परंपरा,संकेत यांची त्यात भ|र पडत गेंली ज्यामुळे या लिखित संविधानात बराचसा अलिखित भागही आढळतों.

(2) संक्षिप्त प्रलेख : अमेरिकेचे संविधान फार लहान आकाराचे असून मूळ संविधान हे केवळ चार हजार षब्दांचे आहे. त्यात एकूण सात कलमे आहेत. काही कलमांमध्ये उपधारा आढळतात. आतापर्यंत 27 संविधान विषोधने झालेली आहेत. कमीत कमी तरतुदी संविधान निर्मात्यांनी केलेल्या असून ब—याच तपषीलाच्या बाबी निवडून येणा—या लोकप्रतिनिधींवर सोपविल्या आहेत. ''जेम्स रसेल आणि लोवेल'' यांनी संविधानासंबंधी असे म्हटले आहे की, ''हे संविधान म्हण्जे असे एक वस्त्र आहे की,जे काळाच्या मागावर सतत विणले जात आहे. ''

अमेरिकन संविधानाचा विचार लक्षात घेता गेल्या 200 वर्शात जगातील सर्व क्षेत्राात प्रगतीषील राश्ट्र अमेरिका बनल्याचे दिसून येते. जॉन मार्षल यासंबंधी विवेचन करतांना म्हणतात की, अमेरिका हे असे एक संविधान आहे जे येणा—या युगासाठी टिकणारे आणि परिस्थितीनुसार मानवी व्यवहारात उद्‌भवणा—या पेचप्रसंगांना जुळवून घेणारे आहे.

(3) संविधानाची सर्वश्रेश्ठता : संविधान हे देषाचा सर्वश्रेश्ठ कायदा राहील असे अमेरिकन संविधानाच्या सहाव्या कलमात नमूद केलेले आहे. तसेच सर्व घटक राज्यांचे संविधान, सर्व कायदे, तह आणि सर्वद्य न्यायालयांचे त्यायाधिष या संविधान कायद्याने बांधलेले राहतील. संविधानाषी विसंगत असलेला कोणताही कायदा किंवा आदेष रद्दबातल ठरविण्यात येतो. म्हणजेच संविधानाचे सर्वश्रेश्ठत्व येथे प्रस्थापित करण्यात आले आहे.

(4) जनतेचे सार्वभौमत्व : संविधानाच्या प्रस्तावनेत स्पश्ट उल्लेख आहे की, अमेरिकेतील लोकांनी हे संविधान निर्माण करून स्वीकारले असून राज्य स्थापित केले आहे. संयुक्त राज्य अमेरिका (यु.एस.ए.) हे गणराज्य असून त्याचा प्रमुख अध्यक्ष हा लोकनियुक्त असतो. त्यामुळेच जनतेच्या सार्वभ|ौमत्वाचे तत्व स्वीकारण्यात आलेले आहे.

(5) मताधिकार : अमेरिकेतील सर्व नागरिकांना सार्वत्रिक प्रौढ मताधिकार मिळाला आहे. मात्र कृश्णवर्णाय अमेरिकनांना हा अधिकार 15 व्या संविधान दुरूस्तीनंतर मिळाला तर 19 व्या संविधान दुरूस्तीनंतर (1920 नंतर) अमेरिकन स्त्रियांना मतदानाचा अधिकार प्राप्त झाला.

(6) अध्यक्षात्मक षासन पध्दती : अमेरिकेचा अध्यक्ष हा कार्यकारी मंडळाचा प्रमुख असून अमेरिकन संघराज्याचाही प्रमुख असतों चार वर्शांसाठी त्याला जनतेद्वारा प्रत्यक्षपणे निवडून दिले जाते. तो कायदेमंडळाला जबाबदार नसतो. त्यामुळेच अध्यक्षात्मक पध्दती स्वीकारण्यात आली आहे.

(7) संविधान – एक तडजोड : घटनापरिशदेतील मतमतांतरानुसार संविधानात काही तडजोडी करण्यात आल्या. उदा. सिनेटमेध्ये सर्व घटकाराज्यांना समान प्रतिनिधित्व द्यावे व कनिश्ठ सभागृहात (प्रतिनिधिक) लोकसंख्येच्या प्रमाणात प्रतिनिधित्व द्यावे अषी तडजोड करण्यात आली तर हाऊसचा कार्यकाळ तडजोडीच्या माध्यमातून एक किंवा तीन ऐवजी दोन वर्शांचा ठरविण्यात आला.

(8) **सत्ताविभाजनाचे तत्त्वः** अमेरिकन सविंधानावर मॉटेस्क्यूने प्रतिपादित केलेल्या सत्ता विभाजनाचा प्रभाव आढळतो. त्यानुसार कार्यपालिका, कायदेमंडळ व न्यायविशयक या तिन्ही सत्ता तीन अलग अलग षाखांमध्ये निहीत करण्यात आल्या असून त्या आपआपल्या क्षेत्रात स्वतंत्रपणे कार्य करू षकतात. एक षाखा दुसरीच्या कार्यात हस्तक्षेप करू षकत नाही किंवा दबाव आणू षकत नाही. त्यामुळे नागरिकांचे अधिकार व स्वातंत्र्य सुरक्षित राहण्यास मदत होते. प्रत्येक षाखेला आपल्या कार्यक्षेत्रातील स्वातंत्र्य सुरक्षित राखण्यास मदत होते. सत्ताविभाजनाच्या तत्वासोबतच नियंत्रण व संतुलनाचे तत्त्व देखील अमेरिकेने स्वीकारले आहे. ते यासाठी की, कोणतीही षाखा परस्परसंबंधांच्या अभावामुळे आपले कार्य करू षकणार तसे झाल्यास षासनाचा कारभ|ार विस्कळीत होईल या अथ|ाने नियंत्रण आणि संतुलन तत्व महत्वाचे ठरते. या तत्त्वामुळे षासनाच्या तिन्ही षाखांमध्ये समतोल राहतो. कोणतीही एक षाखा इतर दोन षाखांवर कार्यांच्या माध्यमातून अप्रत्यक्ष नियंत्रण ठेवण्याचा प्रयत्न करू षकते. अलिकडे प्रदत्त विधानाचा अधिकार वाढल्यामुळे सत्ताविभाजनाचे तत्वाचे महत्व कमी झाल्याचे जाणवते.

(9) न्यायविभागाचे श्रेश्ठतवः संविधानाच्या संरक्षणाची जबाबदारी न्यायालयावर असल्यामुळे कायद्याचा अर्थ लावण्याचा अधिकार न्यायालयाला आहे. एखादा सांघिक कायदा किंवा तह किंवा करार संविधानिक तरतुदीषी सुसंगत आहे किंवा नाही हे ठरविण्याचा अंतिम अधिकार सर्वोच्च न्यायालयाला आहे. न्यायालय कॉग्रसने केलेले कायदे अध्यक्षाच्या आदेषानुसार संविधानबाह्य वाटल्यास रद्द ठरवू षकते. विषेश म्हणजे अमेरिकन जनतेच्या पाठिंब्याने सर्वोच्च न्यायालयाला न्यायालयीन पुनर्निरीक्षणाचा अधिकार प्राप्त झाल्यामुळे न्यायविभ|ागाचे श्रेश्ठत्व सिध्द झालेले आहे.

(10) परिदृढ किंवा कठिण संविधान : अमेरिकेच्या संविधान विषोधनाची प्रक्रिया अतिषय कठिण किंवा विषिश्ठ स्वरूपाची आहे, आतापर्यंत केवळ सत्ताविस दुरूस्त्या झालेल्या असून त्यातील दहा 1791 मध्येच मुलभ्ूल अधिकारांची भ|र घालण्यासाठी करण्यात आल्या. म्हणजेच ख–या अर्थाने दोनषे वर्शात फक्त सतराच दुरूस्त्या म्हणजे संविधान तयार करतेवेळी राहून गेलेला तो भाग होता असे म्हणता येईल.

(11) मूलभ्ूत अधिकार : येथ|ील संविधानात मूलभ्ूत अधिकाराची वेगळी घोशणा नसली तर पहिल्या दहा संविधान विषोधनाद्वारे अमेरिकन नागरिकांना मूलभ्ुत अधिकार दिलेले आहे. यात धर्म स्वातंत्र्य, भाशण स्वातंत्र्य, वृत्तपत्र स्वातंत्र्य, षांततेने सभ|ा घेण्याचे स्वातंत्रय इत्यादी अधिकार आहेत. नागरिकांना तक्रार निवारणाथ| सरकाराकडे अर्ज करता येतो. स्वसंरक्षणासाठी षस्त्र बाळगण्याचा अधिकार आहे. प्रत्येक व्यक्तीला तिच्या घराल आणि कागदापत्रांना संरक्षण दिलेले आहे. कोणत्याही व्यक्तीचे जीवित, स्वातंत्रय आणि संपत्ती केवळ कायद्याच्या विषिश्ट प्रकियेपनुसारच (क्नम च्तवबमे रू) काढून घेता येईल. ज्युरी पध्दतीने कारवाई करण्यात येईल आणि ती सर्वजनिक रीतीने व त्वरीत करण्यात येईल. एका गुन्ह्यासाठी दोनदा षिक्षा करता येणार नाहीत. तेराव्या संविधान दुरूस्तीने गुलामगिरी आणि वेठबिगारी नश्ट करण्यात आले

(12) घटनात्मक मर्यादांचे तत्त्व : संघराज्य सरकार आणि घटक राज्यांची सरकारे यांचेवर, संविधानाने बंधन घातली आहेत. उदा. धर्मासंबंधी कायदे करणे, सन्मादर्षक पदव्या देण इत्यादींवर बंदी आहे. तसेच घटकराज्यांवरही काही बंधने घातली आहे. उदा. गुलामगिरी वैध ठरवणे, स्वतःची संरक्षण सेना ठेवणे, परराज्यांषी करार करणे इत्यादी.

(13) संघराज्य व्यवस्थ।ा : अमेरिकेन संविधानाने संघराज्य व्यवस्था निर्माण केली. प्रा. के. स व्हीअर यांच्या मते, ''सांघिक षासनाची आधुनिक कल्पना अमेरिकेने निष्चित केली आहे. परंतु संघात्मक किंवा संघराज्य हे षब्द अमेरिकेच्या संविधानात कोठेही आलेले नाहीत.'' उलट संविधानाच्या पहिल्या कलमात 'युनियन' हा षब्द वापरला आहे. असे असले तरी जगातील संघराज्य व्यवस्थेचा आदर्ष नमुना या संघराज्यात पहाण्यात येतो. घटकाराज्यांच्या समानतेचे तत्व यात स्वीकारण्यात आलेले असून संघसरकार आणि घटक राज्य सरकार ह्यांच्या अधिकारांबाबत सत्ता प्रदानाचे तत्व स्वीकारलेले दिसते. या संविधानात मध्यवर्ती सरकारचे अधिकार निष्चित केले असून उरलेली सत्ता घटकराज्यांना मिळालेली आहे. तसेच दोन्हींच्या सरकारांवर काही बंधने घातलेली आहेत. इत्यादी संविधानाच्या वैषिश्टयांव्यतिरिक्त कही त्रुटी या संविधानात आढळून येतातः काही महत्त्वपूर्ण गोश्टींचा उल्लेख संविधानात केलेला नाही. जसे की कॉंग्रसमध्ये मत कसे दिले जावे, अध्यक्षाने पदग्रहण करतांना कोणत्या षब्दात षपथ। ध्यावी या बाबींचा उल्लेख आहे पण अंदाजपत्रक संमत करण्याची पध्दती, कॉंग्रेसच्या दोन्ही सभ।ागृहात एखाद्या विधेयकावर मतभेद झाल्यास काय करावे, हाऊसच्या स्पीकरचे अधिकार इत्यादी महत्त्वपूर्ण बाबींचा उल्लेख नाही. तरीही हे संविधान लोकहितकारी व आंतरिक षांतता राखणारे उत्तम आदर्षस्वरूप आहे.

स्वित्झर्लडच्या संविधानाची वैषिश्टये :

1) लिखित संविधान : 197 कलमे असणारे हे लिखित स्वरूपाचे संविधान असून त्याची रचना वैषिश्टयपूर्ण दिसून येते. येथील संविधानाचे षिर्शकानुसार विभाजन केलेले असून त्या अंतर्गत प्रकरणे आहेत. मात्र सलग 197 कलमे अनूक्रमाने दिलेली आहेत. एकून सहा षिर्शकांतर्गत विभागणी करण्यात आलेली आहे.

2)मोठे सविधान : स्विस् संविधानाची लांबी खूपच जास्त आहे. याचे कारण इतर देषात प्रषासकीय बाबी, इतर कायदे नियंमाध्ये समाविश्ट असतात. स्विस्मध्ये मात्र संविधानात या बाबींचा विस्ताराने उल्लेख केलेला आहे.

3) परिदृढ संविधान : स्विस् संविधनात बदल किंवा दूरूस्ती करण्याची पध्दती ही सर्वसाधारण कायदे करण्याच्या पध्दतीपेक्षा वेगळी आहे. त्यामुळे संविधान लवचिक नसून परिदृढ आहे. येथील संविधान परिवर्तन प्रक्रियेत मुख्यत्वे लोकांचा सहभाग असतो. तसेच दुरूस्ती प्रस्तावही लोकांकडून येऊ षकतो. प्रत्येक दुरूस्तीला अंतिम लोकांची तसेच बहुसंख्य कॅन्टॉन्सची संमती आवष्यक असते. म्हणूनच येथील संविधान दुरूस्ती प्रक्रिया देखील कठिण आहे.

4) उद्देषपत्रिका : येथील उद्दिषपत्रिकेचा प्रांरभ ''ईष्वराचे स्मरण करून'' या षब्दांनी केलेले आहे हे विषेश आहे. संविधानात स्वीकारतांना उद्देषपत्रिका स्वातंत्र्य, लोकसत्ता, सहिश्णुता, विविधेतुन एकता, भावी पिढयांबद्दलची जबाबदारी आणि समाजातील सर्व निम्न/कमकूवत घटकांचे कल्याण इत्यादी तत्वांची बांधिलकी त्यात व्यक्त केलेली आहे.

5) गणराज्य : राज्यांचे प्रमुख सात जणांचे मंत्रिमंडळ येथे असून ते सांधिक विधीमंडळाने नियुक्त केलेले असल्यामुळे स्विस् हे गणराज्य आहे. या सात जणांच्या मंत्रीमंडळात त्यातीलच एक अध्यक्ष आणि एक उपाध्यक्ष असतो. सर्व कॅन्टॉन्समध्ये देखील गणराज्यात्मक षासन आहे.

6) अनेकात्मक किंवा सामुहिक षासन प्रमुख : स्वित्झर्लड मध्ये अनेकात्कम किंवा बहुल कार्यकारणी असून कार्यकारी प्रमुख सात जणांचे मंत्रिमंडळ असते. सातही जणांना समसमाज दर्जा व स्थान प्राप्त असते. केवळ बैठकिचे अध्यक्षपद स्वीकारण्यासाठी या समारभात स्विस् राश्ट्राचे प्रतिकारात्मक प्रतिनिधित्व करण्यासाठी एकाला अध्यक्ष व दूसऱ्याला उपाध्यक्ष निवडण्यात येते. मात्र त्यांना कोणतेही जास्तीचे अधिकार नसतात. षिवाय आळीपाळीने प्रत्येकालाच अध्यक्ष–उपाध्यक्ष पद मिळते. एकच मंत्री पुन्हाःपुन्हा त्या पदावर राहू षकत नाही. म्हणुन सामुहिक षासन प्रमुख असलेली ही अनेकात्मक कार्यकारणी आहे.

7) मर्यादित सत्ताविभाजन : फेडरल असेंब्ली कार्यकारी मंडळाची (फेडरल कौन्सिल) निवड करते. ते फेडरल असेंब्लीला जबाबदार असते. परंतु अविष्वास ठरावानुसार त्यांना पदावरून काढून टाकण्याची तरतूद नाही. कार्यकारी मंडळ विधिमंडळाच्या सूचना स्वीकारते परंतु प्रतिश्टेचा प्रष्न करून त्यांना राजीनामा द्यावा लागत नाही. न्यायमंडळाची सत्ता कायदेमंडळाषी संलग्न असली तरी प्रत्यक्षात न्यायषाखा स्वतंत्रपणे कार्य करते.

8) संघराज्य : राज्यसंघ' हा षब्द संविधानात ऐतिहासिक कारणांमुळे वापरण्यात येत असला तरी प्रत्यक्षात मात्र ते फेडरल स्टेट (संघराज्य) आहे. संविधानाच्या पहिल्या कलमातच कॅन्टॉन्सचा उल्लेख आढळतो. स्विस् संघराज्यात एकूण 26 कॅन्टॉन्स असून कॅन्टॉन्सच्या अस्तित्व व अधिकारांची हमी याचे सविस्तर वर्णन संविधानात केले आहे.

या संघराज्याचे मुख्य वैषिश्टय हे की, संघराज्याचे सरकार परराज्यांषी संबंधित धोरणांमध्येही कॅन्टॉन्सचा सल्ला घेते. संविधानात परिवर्तन करतानाही कॅन्टॉन्सची संमती आवष्यक असते.

26कॅन्टॉन्सपैकी प्रत्येक दोन प्रतिनिधी आणि सहा कॅन्टॉन्सना प्रत्येकी एक प्रतिनिधी संघराज्याच्या कॅन्टॉन्समध्ये असतात. एकूण 20 कॅन्टॉन्सचे प्रत्येकी दोन म्हणजे 40 आणि सहर कॅन्टॉन्सचे प्रत्येकी एक प्रमाणे एकूण 46 प्रतिनिधी मिळून कौन्सिल ऑफ स्टेट हे सभागृह बनते. संघराज्याच्या सविधानाने आपला प्रतिनिधी निवडण्याची जबाबदारी कॅन्टॉन्सवर सोडली आहे. पूर्वीप्रमाणे अर्ध व पूर्ण कॅन्टॉन्स असा फरक न करता मोठया कॅन्टॉन्सवर मोठया कॅन्टॉसला दोन व छोटया कॅन्टॉन्सचा एक असे प्रतिनिधीचे वितरण केले आहे.

नॅषनल कौन्सिल या सभागृहात 200 सदस्य आणि कौन्सिल ऑफ स्टेटस् या सभागृहात 46 सदस्य असल्यामुळे निर्णय प्रक्रियेत नॅषनल कौन्सिललाच जास्त प्राधान्य देण्यात येते.

9) कायद्याची अधिसत्ता व मूलभूत अधिकार :– कायद्याची अधिसत्ता संघराज्य व कॅन्टॉन्ससाठी स्वीकारलेली असून मूलभूत अधिकार देखील संविधानाने स्विस् नागरिकांना प्रदान केलेले आहेत. सामाजिक, व्यक्ती आणि कुटूंबविशयक भाशा आणि संस्कृती विशयक, षैक्षणिक, आर्थिक तसेच राजकीय अधिकारही देण्यात आलेले आहेत.

10) व्दिगृही कायदेमंडळ : 200 लोकांच्या प्रतिनिधींचे नॅषनल कौन्सिल हे सभागृह आणि ' कॅन्टॉन्सनी निवडुन दिलेले कौन्सिल ऑफ स्टेटस् हे 46 प्रतिनिधींचे असते. दोन्ही सभागृहांना सारखेच महत्व आहे आणि दोन्ही सभागृहांना सारखेच अधिकार आहेत.

11) न्यायविभागाचे स्वातंत्र्य : न्यायाधिषाचा कार्यकाल सहा वर्शाचा असून न्यायधिषाची नियुक्ती फेडरल असेंब्ली मतदानाने करते. मात्र न्यायषाखेला आपले कार्य स्वतंत्ररित्या करता येते.

12) प्रत्यक्ष लोकषाही : स्विस् संविधानात कायदे करणे व कायदेमंडळाने केलेल्या कायद्यांना संमती देणे अथवा नाकरण्याचा अधिकार नागरिकांना आहे. त्यासाठी लोकांना जनोपक्रम आणि जनादेष अषी दोन प्रत्यक्ष लोकषाहीची साधने देण्यात आली. 2009 च्या संविधान दुरूस्तीनुसार संविधानाच्या आंषिक दुरूस्तीसाठीही जनोपक्रमाचा उपयोग करता येतो.

जनोपक्रमावरील प्रस्तावावर फेडरल असेंब्ली कायद्याचे मसुद्यात रूपांतर करून पुन्हा लोकांच्या संमतीसाठी मांडते आणि लोकांच्या आणि कॅन्टॉन्सच्या बहुमताने मान्यता मिळाल्यास कायदा मंजूर होतो. लहान कॅन्टॉन्समध्ये गावातील सर्व लोक एकत्रित येऊन निर्णय घेतात आणि पदाधिकारी निवडतात. अध्यक्षस्थानी गावातील वयोवृध्द व्यक्तीची निवड केली जाते. यालाच लॅडस् जे. मिंडे म्हणतात.

13) स्विस् तटस्थता :– आंतरराश्ट्रीय राजकारणात स्वित्झर्लंडने तटस्थता स्वीकारली असल्यामुळे स्विस् राश्ट्रच्या बांधणीत स्थिरता प्राप्त झाली आहे. बाहय स्वातंत्र्य आणि आांतरीक ऐक्य हे त्यामुळेच षक्य झाले. स्विस कोणत्याही युध्दात भाग घेत नाही. व कोणाचे समर्थन किंवा कुणाची बाजुही घेत नाही. अलीकडे आंतरराश्ट्रीय संघटनात मात्र सहभाग घेण्यास सुरूवात केलेली आहे.

14) बहुपक्ष पध्दती :– सध्या स्विस्मध्ये बाराच्या वर पक्ष आहेत. मात्र कायदेमंडळात 4 ते 5 पक्षांचेच प्राबल्य आढळते. येथील प्रमुख पाचही पक्ष एकमेकांच्या सहकार्याने धोरण निष्चिती करतात व समन्वय साधुन कार्य करतात. राश्ट्रहिताची भावना व लोकांचे नियंत्रण यामुळेच येथील बहुपक्षपध्दती भारतातील बहुपक्षपध्दतीपेक्षा एकदम वेगळया स्वरूपाची आहे.

एकंदरीत कायद्याची अधिसत्ता, लोकषाही, संघराज्य व्यवस्था आणि सामाजिक न्याय या पायभुत तत्वाच्या आधारावर येथील संविधान वैषिश्टपूर्ण ठरेलेल आहे.

स्वित्झर्लडच्या राजकीय संस्कृतीची वैषिश्टे :

राजकीय दृश्टया अत्यंत प्रगल्भ, सहिश्णुतावादी, समंजस आणि विवेकप्रधान अषा स्विस राजकीय संस्कृतीची खालील वैषिश्ट आढळुन येतात.

1. **लोकषाही मुल्यांना प्राधान्य :—** स्विस जनतेने लोकषाहीचा जीवनपध्दती म्हणुन स्वीकार केला आहे. स्वातंन्त्र्य, समता आणि बंधुभाव या लोकषाही मुल्यांवर त्याची श्रध्दा आहे. लोकषाहीच्या यषस्वीतेसाठी ज्या गुणाची आणि प्रवृत्तीची गरज भासते, ते सर्व स्वित्झर्लडच्या नागरिकांमध्ये प्रकर्शाने आढळुन येतात. प्रत्येक नागरिकाचा षासनकार्यात सहभाग असावा ही धारणा तेथे सर्वप्रचलीत आहे त्यामुळे प्रत्यक्ष लोकषाहीचा प्रयोग अत्यंत यषस्वी ठरला आहे.
2. **संमिश्र संस्कृती :** स्वित्झर्लडमध्ये जर्मन, फ्रेंच, इटालियन व रोमन वंषाचे लोक आहेत. या चारही भाशा तेथे बोलल्या जातात. प्रॉटेस्टंट व कॅथॉलिक ख्रिष्चन, ज्यूं आणि इतर धर्मीय लोक स्वित्झर्लडमध्ये राहतात. त्यामुळे विभिन्न भाशा, वंष आणि धर्म यांचे संमिश्रण तेथे पहावयास सापडते , पंरतु सांस्कृतिक विविधता असुनही स्वित्झर्लडमध्ये भाशिक,वांषिक किंवा धार्मिक संघर्श कधीच निमार्ण होत नाहीत. सहिश्णुता आणि सामंजस्य आणि स्विस समाजाची मौलिक वैषिश्टये असून त्याची जपणूक प्रत्येकाकडून केली जाते व्यक्ती आपल्या प्रदेषाषी बांधीलकी ठेवत असला तरी स्वतःला स्विस नागरिक मानतो आणि राश्ट्रहिताला प्राधान्य देतो. विविधतेतील एकता हे स्विस समाजाच्या राजकीय जीवनाचे अत्यंत महत्वाचे वैषिश्टयें आहे.
3. **कर्तृत्व आणि गुणवत्तेला महत्व :** स्वित्झर्लडमध्ये राजकीय पद देताना व्यक्तीची गुणवता,सचोटी ,प्रामाणिकपणा व कर्तव्यतत्परता पाहिली जाते. कर्तृत्ववान व्यक्तीला पुनः निवडुन देणे हा तिथल्या राजकीय संस्कृतीचा गुणविषेश ठरला आहे. राजकीय पक्ष किंवा राजकारणातील डावपेचांच्या आधारे एखादे पद प्राप्त करण्याची प्रवृत्ती स्वित्झर्लडमध्ये आढळत नाही. स्वित्झर्लडमध्ये राजकारण हा व्यवसाय मानला जात नाही. ते एक कर्तव्य आहे असे समजले जाते आणि हे कर्तव्य प्रामाणिकपणे पार पाडण्याचा प्रयत्न प्रत्येक स्विस नागरिक करतो.
4. **राजकीय संस्थांची मौलिकता:** स्वित्झर्लडमध्ये कार्यरत असणाऱ्या राजकीय संस्था मौलिक स्वरूपाच्या असून कार्यक्षमतेने कार्य करीत आहेत. या संस्थांच्या स्वरूपात बदल करणे स्विस जनतेला मान्य नाही. जगातील बहुप्रचलित अध्यक्षीय षासन व संसदीय षासन या दोन्ही षासन प्रकारापैकी कोणताही प्रकार तेथे आढळत नाही तर दोन्हीचे मिश्रण आढळते. स्वित्झर्लडचे फेडरल कौन्सिल हे जगातील एकमेव बहुल कार्यकारीमंडळ असुन ते स्वित्झर्लडमध्ये वैषिश्टयपूर्ण राजकीय संस्कृतीचे परिचायक आहे.
5. **सहभागांकित राजकीय संस्कृती :** स्वित्झर्लडची राजकीय संस्कृती जगातील सर्वश्रेश्ठ सहभागांकित राजकीय संस्कृती आहे.जननिर्णय, विधी— उपक्रम, परत बोलाविण्याचा अधिकार आणि नागरिकांच्या आमसभा या प्रत्यक्ष लोकषाहीच्या साधनाद्वारे स्विस नागरिकांना राजकीय सहभागाची षतप्रतिषत संधी मिळत असते डोळसपणे आपल्या अधिकारांच्या व कर्तव्याचा उपयोग करतात. त्यामुळे स्विस राज्यव्यवस्था जगातील आदर्ष राज्यव्यवस्था ठरली आहे.
6. **राजकीय पक्षांना महत्व नाही** :स्वित्झर्लंडमध्ये बहुल कार्यकारीमंडळ असून सर्व मंत्र्यांचा समान दर्जा दिला जातो. कार्यकारीमंडळ राजकीय पक्षांच्या आधारे बनत नाही. मंत्र्यांचा कार्यकाल निष्चित असतो त्यामुळे स्वित्झार्लडमध्ये राजकीय पक्ष अस्तित्वात असले तरी त्यांना फारसे महत्व दिले जात नाही. राजकीय पक्षसुध्दा सत्तापिपासू वृत्ती न बाळगता राश्ट्रीय हितासाठी आपल्या धोरणाला मुरड घालताात. म्हणून सत्ता—स्पर्धा व सत्ता — संघर्श दिसून येत नाही.
7. **तटस्थता :** स्वित्झार्लड आंतरराश्ट्रीय क्षेत्रात तटस्थ असून ही तटस्थता जगाने मान्य केली आहे तटस्थतेच्या धोरणामुळे जागतिक धडामोडींच्या प्रभावपासून स्वित्झार्लडचे राजकीय जीवन

मुक्त आहे. जागतिक राजकारणाची चर्चा करण्याऐवजी स्विस नागरिक स्थानिक राजकारणाकडेच लक्ष देतात आणि आपली राज्यव्यवस्था परिपूर्ण ठेवण्याचा प्रयत्न करतात. आंतरराश्ट्रीय क्षेत्रात स्वित्झार्लंडचा कोणीही षत्रू नाही म्हणून आपली संपूर्ण षक्ती अंतर्गत प्रष्नासाठीच ते खर्च करतात. परिणाम स्विस राजकिय संस्कृती जगातील वैषिश्ठ ठरली आहे.

अमेरिकेच्या राजकीय संस्कृतीची वैषिश्ट्ये –

1) भिन्न वंषाची संमिश्र संस्कृती

अमेरिका खंडाचा षोध लागल्यावर युरोपीय राश्ट्रातील भिन्न–भिन्न वंषाचे लोक अमेरिकेत जाऊन स्थायिक झाले. त्यांनी आपल्या प्रादेषीक, सांस्कृतिक व वांषिक अस्मितेचा त्याग करून स्वतःला अमेरिकन बनवून घेतले कोणतेही पूर्वग्रह न बाळगता सर्वच वंषाचे लोक एकमेका सोबत मिसळून गेले. अषाप्रकारे भिन्न–भिन्न वंषाच्या संमिश्रणातून एक नवा अमेरिकन समाज आणि एक नवी राजकीय संस्कृती उदयास आली.

2) भौतिकवादाने प्रभावित :– भौतिकवादी विचारसरणी, खुली अर्थव्यवस्था आणि व्यक्तिवादावर आधारित अमेरिकन समाजाची काही आगळीवेगळी वैषिश्ट्ये व मानसिकता आहें अमेरिकान माणूस व्यक्तीस्वतंत्र आणि व्यक्तिगत अधिकारांचा समर्थक असला तरी स्वतःपुरताच विचार करणारा आहे. समाजहितापेक्षा व्यक्तिहितांना प्राधान्य देण्याच्या प्रवृत्तीतून अमेरिकन समाजात भौतिकवाद प्रबळ ठरला. त्यामुळे आध्यात्मिक, नैतिक व सामाजिक मूल्यांना अमेरिकन संस्कृतीत फारसे स्थान उरले नाही.

3) अमेरिकेच्या हितांना प्राथमिकताः– अमेरिकेच्या हितांना प्राथमिकता देणे हे अमेरिकेच्या राजकीय संस्कृतीचे महत्वाचे वैषिश्ट्य आहे. अमेरिकन असणारी प्रत्येक गोश्ट अमेरिकन माणसाला आवडते आणि प्रत्येक क्षेत्रात ते अमेरिकेच्या हिताला प्राधान्य देतात. आंतरराश्ट्रीय राजकारणात आणि परराश्ट्र संबंधाच्या बाबतीत अमेरीकेने कितीही श्रेश्ठ मुल्यांचा आग्रह धरला तरी त्याच्या मुळाषी अमेरिकेचे हित दडलेले असते. साम्यवादाला विरोध, व्हिएतनाम युध्द, अण्वस्त्र बंदी करार, इराकवर आक्रमण, युगोस्लाव्हियावर बॉम्बहल्ले इत्यादी सर्व गोश्टी अमेरिकेच्या हितासाठीच करण्यात आल्या आहेत. संबंधाच्या बाबतीत अमेरीकेने कितीही श्रेश्ठ मुल्यांचा आग्रह धरला तरी त्याच्या मुळाषी अमेरिकेचे हित दडलेले असते. साम्यवादाला विरोध, व्हिएतनाम युध्द, अण्वस्त्र बंदी करार, इराकवर आक्रमण, युगोस्लोव्हियावर बॉम्बहल्ले इत्यादी सर्व गोश्टी अमेरिकेच्या हितासाठीच करण्यात आल्या आहेत.

4) लोकषाहीवर श्रध्दा :– अमेरीकन माणसाची लोकषाहीवर अपार श्रध्दा आहे आणि अमेरिकेच्या राजकीय संस्कृतीचे ते एक वैषिश्ट्य ठरले आहे. लोकषाही व्यतिरीक्त अन्य कोणत्याही अमेरिकन समाजाची जीवनप्रणालीचा स्वीकार करण्यास ते तयार नाहीत. समाजवाद आणि साम्यवादाला अमेरिकाचा प्रखर विरोध आहे तो त्यामुळेच लोकषाही मूल्यांवरील निश्ठा अमेरिकेच्या राजकीय संस्कृतीला विषिश्ठ स्वरूप प्रदान करू षकली.

5) धर्मनिरपेक्ष संस्कृती :– अमेरिका धर्मनिरपेक्ष राश्ट्र असून धार्मिक बाबीना अमेरिकन संस्कृतीत फारसे महत्व नाही. धर्म ही प्रत्येकाची व्यक्तिगत बाब असुन सार्वजनिक जीवनात त्याला स्थान नाही. धर्म ही इतरांवर लादली जाणारी बाब नाही हे अमरिकेच्या धर्मनिरपेक्षतेचे मुख्य सूत्र आहे. अमेरिकन जनता षिक्षित असून बुध्दिवाद, प्रयत्नवाद आणि विज्ञाननिश्ठ दृश्टिकोन त्यांनी स्वीकारला आहे. प्रत्येक गोश्ट तथ्यांच्या आधारे पडताळून पाहणे आणि नंतरच त्याचा स्वीकार करणे इथली मानसिकता आहे. दैववादाला तेथे कोणताही थारा नाही. धर्मनिरपेक्षतेमुळे अमेरिकेच्या राजकीय संस्कृतीचा निकोप विकास झाला आणि प्रत्येक क्षेत्रात अमेरिकाला प्रगती करता आली.

6) राजकीय नैतिकता :– राजकीस नेते, सरकारी कर्मचारी व सर्वसामान्य नागरिकांनी कर्तव्याप्रती जाागृत राहुन आपले कार्य वैधानिक मार्गाने पुर्ण केले पाहीजे, अषी अपेक्षा अमेरिकेत बाळगली जाते अर्थात अमेरिकन जनतेच्या राजकिय जीवना संबंधीच्या अपेक्षा नैतिक आणि वैधानिक स्वरूपाच्या आहेत. बेकायदेषीर कृत्यावर जनता सतत लक्ष ठेवते. अप्रमाणिक व अवैधानिक कृत्य करणाऱ्या व्यक्तींची गय केली जात नाही. प्रे. निक्सनचे वॉटरगेट प्रकरण, उपाध्यक्ष ॲगेन्युचा संपत्तीविशयक घोटाळा. प्रे. क्लिंटनचे मोनिका लेव्हिन्स्की प्रकरण इ. याची

उदाहरणे राज्यकर्त्यानी व्यक्तिगत जीवनात नैतिकता पाळावी अषी भावना असल्यामुळे राजकारणात भ्रश्टाचार व अनैतिक बाबीना फारसे स्थान मिळत नाही.

7) प्रयत्नवाद आणि उपयुक्तवाद :— प्रयत्नवाद आणि उपयुक्तवाद हे अमेरिकचे सामाजिक व सांस्कृतिक वैषिश्ट्य ठरले आहे. प्रत्येक क्षेत्रात नव्याचा स्वीकार करण्याची साहसी वृत्ती येथे दिसुन येते विज्ञान. तंत्रज्ञान, कला , साहीत्य, षिक्षण, संस्कृती, उद्योग, व्यवसाय इत्यादी बाबत नीत्य नवे प्रयोग होत असतात. त्यातुन उपयुक्त ठरणाऱ्या गोश्टींचा अगदी सहजतेने स्वीकार केला जातो. अमेरिकन माणुस दैववादी नाही. तो आषावादी व प्रयत्नवादी आहे. प्रयत्नाने यष मिळविता येते यावर त्याची श्रध्दा आहे. प्रमाणिकपणे काम करीत राहण्यावर त्याचा विष्वास आहे. अपयष मिळाल्यास तो नषिबाचा दोश नसून एखादे काम करतान राहीलेली चूक अपयषास कारणीभुत असते असा त्यांचा समज आहे. जीवनाचा मनमुराद आनंद लुटणे ही अमेरिकन समाजाची वृती बनली आहे. थोडक्यात, अमेरिकेची राजकीय संस्कृती परंपरागत मुल्यांची बांधिलकी मान्य करणारी संस्कृती नाही.

8) सकारात्मक जनसहभाग :— अमेरिकेची राजकीय संस्कृती प्रगत व सहभागांकित संस्कृती आहे.असे म्हटले जाते. अमेरिकेची जनता राजकीयदृश्टया अत्यंत जागृत असून राजकीय प्रक्रियेतील जनतेचा उत्स्फूर्त व सकारात्मक जनसहभाग वाखाणण्यासारखा आहे. जनतेच्या सकारात्मक भुमिकेमुळेच व्हिएतनाम युध्द थांबवावे लागले होते तसेच वॉटर गेट प्रकरणात प्रे. निक्सनला राजीनामा द्यावा लागला होता.

9) राजकीय परिपक्वता :— राज्यव्यवस्थेची मुलभुत चौकट आणि त्या अनुशंगाने घडणाऱ्या राजकीय घटना व घडामोडी याबाबत लोकांच्या प्रतिक्रियेवरून राजकीस संस्कृतीची परिपक्वता ठरते. लोकषाही गणराज्य, संघराज्य, अध्यक्षीय षासन आणि व्यक्तिस्वातत्र्याचे रक्षण यावर अमेरिकन जनतेचा दृढ विष्वास असून या गोश्टींना राजकीय जीवनाची मुलभूत चौकट म्हणुन स्वीकृती मिळालेली आहे. या चौकटीला धक्का लागेल असे कृत्य अमेरिकन जनता खपवुन घेत नाही. 'न्यु डील' योजना फेटाळणे राजकीय संस्कृतीच्या परिपक्वतेचे द्योतक आहे.

10) राजकीय विसंगती :— उच्च कोटीचे जीवनमान आणि राजकीय प्रगल्भता असलेल्या अमेरिकन राजकीय संस्कृतीत काही विसंगती आढळतात दक्षिण आफ्रिका व ऱ्होडेषियातील वर्णभेदाला विरोध करणाऱ्या अमेरिकेतच वर्णभेद पाळला जातो ही फार मोठी विसंगती आहे. याषिवाय उच्च—निचतेच्या कल्पना, काळे—गोरे यांच्यातील संघर्श, काळया वर्णाच्या लोकांना हक्क नाकारणे आणि पराकोटीचा भोगवाद या समाजातील विकृती आहेत. अमेरिकन माणुस मतदानाविशयी उदासीन असणे, राजकीय पक्ष असुनही दबाव गटांची भरमसाठ वाढ, त्याची सक्रियता व राजकारणातील महत्वाचे स्थान या विसंगती अमेरिकन आढळतात. कल्याणकारी राज्य या संकल्पनेला अमेरिकन मान्यता नाही. पण अनेक कल्याणकारी योजना राबविल्या जातात.

काही विसंगती आढळत असल्या तरी अमेरिकेची संस्कृती प्रगत, आधुनिक लोकतांत्रिक व सहभागप्रधान राजकीय संस्कृती असून तिने आपले विषिश्ट स्थान निर्माण केले आहे.

विविध देषातील पक्षपध्दतीची तुलना

इंग्लंड	अमेरिका	स्वित्झर्लंड	चीन
1. इंग्लंडमध्ये द्विपक्षपध्दती अस्तित्वात आहे. 2. इंग्लंडमध्ये पक्षसंघटना सुसंघटीत आहे आणि पक्षात कठोर षिस्त आहे. 3. इंग्लंडमधील दोन्ही पक्षाची विचारसरणी परस्परविरोधी आहे. 4. संसदीय प्रणाली असल्याने इंग्लंडमधील राजकीय पक्ष सदैव सक्रिय असतात. 5. इंग्लंडमध्ये राजकीय पक्षांनी घटनात्मक लोकषाही मार्गाचा वापर केला आहे. 6. इंग्लंडमध्ये राजकीय पक्षात व दबावगटाची भुमिका नगण्य स्वरूपाची आहे.	1. अमेरिकेत द्विपक्ष पध्दती अस्तित्वात आहे. 2. अमेरीकेत पक्ष संघटना षिथिल स्वरूपाची असून पक्षषिस्तीचा अभाव आहे. 3. अमेरिकेत दोन्ही पक्षाच्या विचारसरणीत समानता आाहे. 4. अमेरिकेतील राजकीय पक्ष निवडणुकीपुरते सक्रिय असतात. 5. अमेरिकत राजकीय पक्षानी खैरात पद्वती चा वापर करून गैरमार्गाचा अवलंब केला आहे. 6. अमेरिकेतील राजकीय पक्षात दबावगटाचा सक्रिय प्रभाव आहे.	1. स्विसमध्ये अनेक पक्ष पद्वती अस्तित्वात आहे. 2. स्विसमध्ये पक्ष संघटना संघटीत स्वरूपाच्या नाहीत. 3. स्विसमधील राजकीय पक्षाच्या विचारसरणीत फारसा भेद नाही. 4. स्विसमध्ये लोकषाही साधनाच्या वापरामुळे पक्षाची भूमिका नगण्य स्वरूपाची आहे. 5. स्विसमध्ये राजकीय पक्षांनी घटनात्मक लोकषाही मार्गांचा वापर केला आहे. 6. स्विसमधील राजकीय पक्षात दबावगटाचा सक्रिय प्रभाव आहे.	1. चीनमध्ये एकच राजकीय पक्ष पध्दती आहे. 2. चीनमध्ये पक्ष संघटना सुसंघटित असून पक्षात कठोर षिस्त आहे. 3. चीनमध्ये एकच पक्ष असून साम्यवादी विचारसरणी बाळगणारा आहे. 4. चीनमध्ये षासन आणि पक्ष यांच्यात भेदनसल्याने पक्षाची सदैव सत्ता असते. 5. चीनमध्ये पक्षाची भूमिका जनहिताची राहिली आहे. 6. चीनमध्ये एकच पक्ष पध्दती मान्य असल्याने दबावगटांना कार्य करण्याची संधी प्राप्त होत नाही तेथे दबावगटेच नाहीत.

इंग्लंडच्या राजकीय संस्कृतीचा वैषिष्टये :

इंग्लंडची राजकीय संस्कृती मोठी वैषिष्टयपूर्ण आहे. तिची वैषिष्टये खालीलप्रमाणे येतील.

1) प्राचीतम राजकीय संस्कृती : इंग्लंडची राजकीय संस्कृती जगातील प्राचीनतम राजकीय संस्कृतीपैकी एक आहे. ॲंग्लो–सॅक्सन काळात या संस्कृतीचा पाया घातला गेला. तेव्हापासून अव्याहतपणे या संस्कृतीने आपली वैषिष्टये जपली आहेत. काळाच्या ओघात अनेक राजकीय बदल घडून आले, पण या संस्कृतीचे मूळ स्वरूप बदलले नाही. षांततेच्या आणि अहिंसक मार्गाने सर्व बदल झालेले आहेत त्यामूळे प्रक्रिया बदलली तरी सांस्कृतिक प्रतीके कायमच आहेत आणि हे इंग्लंडच्या राजकीय संस्कृतीचे वैषिष्टयं ठरले आहे.

2) परंपरागतता आणि आधुनिकता : परंपरागतता आणि आधुनिकता यांचा उद्‌भूत संगम हे इंग्लंडच्या राजकीय संस्कृतीचे महत्त्वाचे वैषिष्टयं आहे. इंग्रज माणूस अतिषय परंपराप्रिय आहे. आपला इतिहास, संस्कृती व परंपरागत संस्थांचा त्याला अभिमान आहे. तो वंषश्रेष्ठत्वाचा अभिमान बाळगणारा आहे. परंतु ही परंपराप्रियता विकासाच्या आड येणार नाही याचीही काळजी घेणारा आहे. त्यामुळे आपली परंपरागत मूल्ये सांभाळतानाच आधुनिकतेकडे त्यांचे वाटचाल सुरू राहिली. आधुनिक आणि विकसित राष्ट्र म्हणविणा–या इंग्लंडमध्ये अनेक परंपरागत संस्था आजही कार्यरत आहेत. उपयुक्तता संपली तरी त्या नष्ट झालेल्या नाहीत.

3) सभ्य किंवा सुसंस्कृत संस्कृती : इंग्लिष समाज पुराणमतवादी असला तरी या समाजातील लोकांचा दृष्टिकोन, न्याय–स्वातंत्र्य–समता इ. मूल्यांविषयी आस्था, त्यांची श्रध्दा, राजकीय भावना, सार्वजनिक जीवनातील वर्तन या सर्व गोष्टींचा विचार केल्यास इंग्लंडची राजकीय संस्कृती अतिषय सभ्य आहे, असे प्रकर्षाने जाणवते. इंग्रजांची वागण्या–बोलण्याची एक विषिष्ट रीत व पध्दती आहे, कोणत्याही परिस्थितीत इंग्रज आपली सभ्यता साडून वागत नाही. व्यक्तिगत आणि सार्वजनिक जीवनात सभ्यतेचं पालन हे इंग्लंडच्या राजकीय संस्कृतीचे वैषिष्टय बनले आहे.

4) सहिष्णुताप्रधान संस्कृती : इंग्लडची जनता सहिष्णुतावादी आहे. आपल्या परंपरागत मूल्यांचा त्याग करण्याची त्यांची तयारी नसली तरी व्यवहारोपयोगी व आवष्यक बदल त्यांना मान्य असतात. म्हणून राजपद कायम ठेवून राजाची निरंकुषता नष्ट करता आली. इतरांच्या मतांचा आदर करण्याची वृत्तीही त्यांच्यामध्ये आहे. परंपरागत चौकटीच्या आत राहून योग्य ते बदल करण्याची त्यांची नेहमीच तयारी असते.

5) रूढी, परंपरा व राजकीय संकेतांना प्राधान्य : इंग्लंडच्या रोजकीय जीवनात रूढी, परंपरा व राजकीय संकेतांना अतोनात महत्त्व दिले जाते. रूढी व परंपरा यांचे पालन प्रत्येक प्रत्येक नागरिकांचे कर्तव्य ठरते. एखाद्या परंपराचा भंग म्हणजे राज्यघटना किंवा कायद्याचा भंग आहे, असे त्यांना वाटते. त्यामुळे संपूर्ण राज्यव्यवस्था अलिखित अषा रूढी, परंपरा व राजकीय यावर आधारित आहे. परंपरा मोडणे म्हणजे संस्कृतीचे उल्लंघन अषी लोकांची भावना आहे.

6) लोकषाहीवर श्रध्दा : अमेरिकन माणसाची संस्कृती मुलतः लोकषाहीवर अपार श्रध्दा ठेवणारी आहे. आपल्या राजकीय जीवनाचे लोकषाहीकरण षांततेच्या मार्गाने घडवुन आणणारी ही संस्कृती आधुनिक लोकषाहीचा आदर्ष ठरलेली आहे. आधुनिक लोकषाही संस्थाचा जन्म इंग्लंडमध्ये झाला स्वात ंत्र्य, समता, बंधुभाव, प्रौढ मताधिकार, व्यक्तिस्वातंत्र्य इ. लोकषाही मुल्यांना प्राधान्य देणे इंग्लंडच्या राजकीय संस्कृतीचे वैषिश्टय आहे.

7) सहभागांकित राजकीय संस्कृती : इंग्लंडची राजकीय संस्कृती सहभागप्रधान किंवा सहभागांकित राजकीय संस्कृती आहे. राजकीय प्रक्रियेतील इंग्लिष लोकांचा सहभाग वाखाणण्यासारखा आहे. 85 ते 90 टक्के होणारे मतदान नागरिक राजकीयदृश्या किती जागृत आहेत हे सिध्द करणारे

आहे. मतदान, राजकीय पक्ष, राजकीय मतप्रदर्षन, राश्ट्रीय व स्थानिक समस्यांबाबत सकारात्मक दृश्टिकोन इ. बाबतीत नागरिकांची सक्रियता या बाबी इंग्लंडची राजकीय संस्कृती सहभागांकित आहे, याचे परिचायक आहे.

8)कायद्याची अधिसत्ता : इंग्लंडमध्ये कायद्याचे षासन ही संकल्पना मान्य करण्यात आली आहे. व्यक्तीच्या निरंकुष इच्छेऐवजी विवेकनिश्ठ नियमांच्या आधारे राज्यकारभार चालविणे अधिक श्रेश्ठ ठरते, अषी मान्यता आहे. कायदा सर्वश्रेश्ठ आहे.कायद्यासमोर सर्व समान आहेत आणि कायदा व्यक्ती –स्वातंत्र्याचा रक्षक आहे. अषाप्रकारे कायद्याची अधिसत्ता हे इंग्लंडच्या राजकीय संस्कृतीचे वैषिश्टय आहे.

9) राश्ट्रीय ऐक्य :– विविधतेतून साकार झालेल्या इंग्लिष राजकीय संस्कृतीतील मजबूत राश्ट्रीय ऐक्य हे इंग्लंडच्या राजकीय संस्कृतीचे प्रमुख वैषिश्टय ठरले आहे. इंग्लंडमध्ये स्कॉटलंड, वेल्स आयर्लंड इ प्रांत असून त्यांच्यातील प्रादेषिक राश्ट्रवाद अत्यंत प्रबळ आहे. परंतु इंग्लिष राश्ट्राचा जिथे प्रष्न येतो तिथे प्रादेषिक राश्ट्रवाद मागे पडून राश्ट्रीय ऐक्याचे दर्षन घडविले जाते. स्थानिक अस्मिता जोपासून राश्ट्रीय अस्मितेला अग्रक्रम देणे हे या राजकीय संस्कृतीचे वैषिश्टय आहे.

चीन सविधानाची वैषिष्टये :

19 82 मध्ये चीनमध्ये सुधारित संविधान लागु करण्यात आले ते आजपर्य अस्तित्वात आहे. त्यानुसार सविधानाची वैषिष्टये खालीलप्रमाणे आहे.

1) लिखित संविधान : चीनच्या लिखित संविधानात एकूण 138 कलमे आहेत. 2004 पर्यत या संविधानात चार दुरूस्त्या करण्यात आल्या. तसेच या संविधानाला उद्देषपत्रिका जोडलेली असून त्यात चीनमधील सर्व राष्ट्रीय त्यांचे लोक, राज्याच्या सर्व संस्था व घंटक, सर्व राजकीय पक्ष सार्वजनिक संस्था सघटना सर्व औदयोगीक संस्था उपक्रम यांनी ही राज्यघटना वर्तणुकीचा मुलभुत स्वीकारून तिची प्रतिष्ट्रा उचलुन धरून तिच्या अंमलबजावणीची खात्री घ्यायला पाहिजे असे नमुद केलेले आहे.

2) एककेंदी राज्य : विविध राष्ट्रीयत्वाचे लोक एकत्रित येऊन संयुक्ततरित्या उभे केलेले चिनी लोकांचे गणराज्य हे एककेंन्द्री स्वरूपाचे आहे. या सर्व राष्ट्रीयत्वाचे नेतृत्व चिनी कम्युनिस्ट पक्ष करतो. सर्व राष्ट्रीयता समान आहे. अन्याय , अत्याचार करण्यावर बंदी आहे. विभागीय स्वायत्ता सर्वाना मिळाली आहे.

3) लोकांच्या लोकसत्ताक हुकूमषाहीखालील समाजवादी राज्य : मार्क्सवाद, लेनिनवाद, माओ त्से तुंग यांचे विचार, डेंग षिओओपिंगचे सिध्दांत आणि चीन प्रतिनिधीत्वांचा महत्वाचा विचार याची भर 2004 च्या चौथ्या संविधान दुरूस्तीने घातली येथे लोकषाही आणि हुकमषाही यांच्या वैषिश्टेपुर्ण समिश्रणाचा प्रकार आहे. लोकसत्ता हुकमषाही येथे आहे असे म्हणण्यास हरकत नाही.

4) गणराज्यात्मक संविधान व लोकषाही केंन्द्रकरण : येथील गणराज्याचा अध्यक्ष नॅषनल पीपल्स कॉग्रेस पीपल्स निवडुन देते. म्हणुन हे गणराज्यात्मक राज्य आहे. तसेच चिनी लोकांच्या गणराज्यातील सर्व स्तरावरील घटकांना लोकषाही केंद्रवादाचे लक्ष लागु आहे. सर्व स्तरावरील संस्था लोकनियुक्त असून त्या लोकांना जबाबदार असतात आणि त्या चर्चा, वादविवाद करून निर्णयही घेऊ षकतात. ही लोकषाही होय. परंतु वरिष्ट स्तरावरील निर्णय सर्वाना बिनविरोध पाळावाच लागतो. हा केंद्रवाद होय.

5) चिनी गणराज्य हे पक्षनियंत्रित राज्य आहे. : राष्ट्रीय तसेच सर्व कनिष्ठ स्तराच्या औपचारिक षासकीय स्तरावर चिनी साम्यवादी पक्ष नियंत्रण ठेवतो. मार्क्स–लेनिनच्या विचारसरणीमुळे श्रमिक मजुरांच्या हुकूमषाहीचे अग्रदुत म्हणुन साम्यवादी पक्षानेच पुढाकार घेऊन राज्याची समाजवाद व षेवटी साम्यवादाकडे वाटचाल करायची असते. म्हणुनच चिनी गणराज्य हे पक्षनियंत्रित राज्य आहे. असे म्हटले जाते.

6) नागरिकांच्या मुलभूत अधिकार व कर्तव्याची नोंद : चीनी संविधानाच्या तेहतिसाव्या कलमात चिनी नागरिकांच्या मुलभूत अधिकारांची तसेच कर्तव्याची नोंद आहे. यात नागरी हक्क, आर्थिक हक्क आणि राजकीय हक्कांसोबतच व्यक्तिस्वातंन्त्र्य , भाषण आणि मत प्रगट करण्याचे स्वातंन्त्र्य यासोबतच काम करण्याचा व विश्रांतीचा मतदानाचा अधिकार, सामाजिक सुरक्षा व विमा, सांस्कृतिक अधिकार, मतदानाचा अधिकार, इत्यादी अधिकार

दिलेले आहेत. तसेच संविधानाने पालन राज्याच्या हितसंबंधाचे रक्षण, कायदेपालन व कर देणे अषी अनेक महत्वपूर्ण कर्तव्येही सांगितलेली आहेत.

7) न्यायविभागाची वैषिष्टयपूर्ण स्थिती : राष्ट्रीय आणि विभागीय स्तरावर चीनमध्ये लोकांची न्यायालचे स्थापन करण्यात आली आहे. केंद्रस्तराला सर्वोच्चा लोक न्यायालय असून कनिष्ठ स्तराच्या सर्वोच्च लोकन्यायलये स्थापण्याची तरतूद करण्यात आली आहे. केंद्रस्थित सुप्रिम पीपल्स कोर्ट हे सर्वात श्रेष्ठ न्यायालय असून कनिष्ठ व स्थानिक पीपल्स कोर्टाच्या कार्यावर ते नियंत्रण ठेवते. लोकन्यायालयाच्या प्रषासनावरही विषेष देखरेख ठेवते.

8) सुप्रिम पीपल्स प्रोक्युरेटोरेट ची निर्मिती : राष्ट्रीय व सर्व कनिष्ठ स्तरावरील कायद्याच्या देखरेखीसाठी प्रोक्युरेटोरेटची निर्मिती करण्यात आली असून याचा प्रमुख प्रोक्युरेटर जनरल असतो व त्याचा कार्यकाल नॅषनल पीपल्स कॉग्रेस इतकाच असतो व तोही केवळ दोनच सत्र पदावर षकतो. ही नियुक्ती कायद्याने निष्चित केलेली आहे.

9) संविधान परिवर्तनाची प्रकिया : संविधान परिवर्तनाची प्रकिया संविधानात दिलेली नसून तो अधिकार पीपल्स नॅषनल कॉग्रेसलाच आहे. त्यादृष्टीने हे संविधान लवचिक स्वरुपाचे आहे असेही म्हणता येईल. यादृष्टीने 1982 मध्ये संविधान सुधारणा करण्यात आली.

10) एकपक्ष पध्दती /साम्यवादी पक्षाची हुकूमषाही : साम्यवादी पक्ष हा चीनमध्ये केवळ एकच पक्ष असून तोच संपूर्ण राज्ययंत्रणेचे आणि षासनाच्या ध्येयधोरणाचे नियंत्रण करतो. मध्यंतरीच्या काळात ''पीपल्स डेमॉक्रॅटिक पार्टी'' नावाचा एक पक्ष निर्माण होऊन त्याची नोंद करण्यात आली होती पण ताबडतोब त्या पक्षाला दाबून टाकण्यात आले. येथे लोकषाहीचा वारंवार उल्लेख होत असला तरी साम्यवादी या एकाच पक्षाची हुकूमषाही अस्तित्वात आहे.

11) साम्यवादी विचारप्रणालीचा आधार : मार्क्स, लेनिन, माओंच्या सिध्दांतानुसार साम्यावादी राज्याची उभारणी करुन षेवटी साम्यवाद प्रस्थापित करणे आणि त्यापध्दातीने कायदे, अर्थव्यवस्था आणि सामजव्यवस्था यांचे नियमन करणे हे या राज्याचे उद्दिष्ट तसेच कर्तव्य समजण्यात येते.

12) सत्ताविभाजन तत्व नाही : नॅषनल पीपल्स कॉग्रस ही सर्वोच्च सत्ताधारी संस्था असून जिच्या अंर्गत कार्यकारी मंडळ आणि न्यायषाखा पण येते. सुप्रिम पीपल्स कोर्टच्या अध्यक्षााची नियुक्ती देखील नॅषनल पीपल्स कॉग्रेस स्थायी समिती करते. अध्यक्ष नॅषनल पीपल्स कॉग्रेस व तिच्या स्थायी समितीला अहवाल देतात व त्यासाठी जबाबदार असतात. न्यायधिषांच्या पदांचे नियम देखील नॅषनल पीपल्स कॉग्रेस कायदे करुन त्याचा उल्लेख संविधानात नाही. म्हणून येथील संविधानात सत्ताविभाजन हे वैषिष्टय आढळत नाही.

इंग्लंडच्या राजकीय संस्कृतीचा वैशिष्टये : इंग्लंडची राजकीय संस्कृती मोठी वैशिष्टयपूर्ण आहे. तिची वैशिष्टये खालीलप्रमाणे येतील.

१) प्राचीतम राजकीय संस्कृती : इंग्लंडची राजकीय संस्कृती जगातील प्राचीनतम राजकीय संस्कृतीपैकी एक आहे. ॲंग्लो-सॅक्सन काळात या संस्कृतीचा पाया घातला गेला. तेव्हापासून अव्याहतपणे या संस्कृतीने आपली वैशिष्टय जपली आहेत. काळाच्या ओघात अनेक राजकीय बदल घडून आले, पण या संस्कृतीचे मूळ स्वरूप बदलले नाही. शशांततेच्या आणि अहिंसक मार्गाने सर्व बदल झालेले आहेत त्यामूळे प्रक्रिया बदलली तरी सांस्कृतिक प्रतीके कायमच आहेत आणि हे इंग्लंडच्या राजकीय संस्कृतीचे वैशिष्टयं ठरले आहे.

२) परंपरागतता आणि आधुनिकता : परंपरागतता आणि आधुनिकता यांचा उद्भूत संगम हे इंग्लंडच्या राजकीय संस्कृतीचे महत्त्वाचे वैशिष्टयं आहे. इंग्रज माणूस अतिशय परंपराप्रिय आहे. आपला इतिहास, संस्कृती व परंपरागत संस्थांचा त्याला अभिमान आहे. तो वंशश्रेष्ठत्वाचा अभिमान बाळगणारा आहे. परंतु ही परंपराप्रियता विकासाच्या आड येणार नाही याचीही काळजी घेणारा आहे. त्यामुळे आपली परंपरागत मूल्ये सांभाळतानाच आधुनिकतेकडे त्यांचे वाटचाल सुरु राहिली. आधुनिक आणि विकसित राष्ट्र म्हणविणा-या इंग्लंडमध्ये अनेक परंपरागत संस्था आजही कार्यरत आहेत. उपयुक्तता संपली तरी त्या नष्ट झालेल्या नाहीत.

३) सभ्य किंवा सुसंस्कृत संस्कृती : इंग्लिश समाज पुराणमतवादी असला तरी या समाजातील लोकांचा दृष्टिकोन, न्याय-स्वातंत्र्य-समता इ. मूल्यांविषयी आस्था, त्यांची श्रध्दा, राजकीय भावना, सार्वजनिक जीवनातील वर्तन या सर्व गोष्टींचा विचार केल्यास इंग्लंडची राजकीय संस्कृती अतिशय सभ्य आहे, असे प्रकर्षाने जाणवते. इंग्रजांची वागण्या-बोलण्याची एक विशिष्ट रीत व पध्दती आहे, कोणत्याही परिस्थितीत इंग्रज आपली सभ्यता साडून वागत नाही. व्यक्तिगत आणि सार्वजनिक जीवयनात सभ्यतेचं पालन हे इंग्लंडच्या राजकीय संस्कृतीचे वैशिष्टय बनले आहे.

४) सहिष्णुताप्रधान संस्कृती : इंग्लडची जनता सहिष्णुतावादी आहे. आपल्या परंपरागत मूल्यांचा त्याग करण्याची त्यांची तयारी तसली तरी व्यवहारोपयोगी व आवश्यक बदल त्यांना मान्य असतात. म्हणून राजपद कायम ठेवून राजाची निरंकुशता नष्ट करता आली. इतरांच्या मतांचा आदर करण्याची वृत्तीही त्यांच्यामध्ये आहे. परेपरागत चौकटीच्या आत राहून योग्य ते बदल करण्याची त्यांची नेहमीच तयारी असते.

५) रुढी, परंपरा व राजकीय संकेतांना प्राधान्य : इंग्लंडच्या रोजकीय जीवनात रुढी, परंपरा व राजकीय संकेतांना अतोनात महत्त्व दिले जाते. रुढी व परंपरा यांचे पालन प्रत्येक प्रत्येक नागरिकांचे कर्तव्य ठरते. एखाद्या परंपराचा भंग म्हणजे राज्यघटना किंवा कायद्याचा भंग आहे, असे त्यांना वाटते. त्यामुळे संपूर्ण राज्यव्यवस्था अलिखित अशा रुढी, परंपरा व राजकीय यावर आधारित आहे. परंपरा मोडणे म्हणजे संस्कृतीचे उल्लंघन अशी लोकांची भावना आहे.

६) लोकशाहीवर श्रध्दा : अमेरिकन माणसाची लोकशाहीवर अपार श्रध्दा आहे. आणि अमेरिकेच्या राजकीय संस्कृतीचे ते एक वैशिष्टय ठरले आहे. लोकशाही अमेरिकन समाजाची जीवनप्रणाली बनली आहे. लोकशाहीव्यतिरिक्त अन्य कोणत्याही शासनप्रणालीचा स्त्रीकार करण्यास ते यामुळेच लोशाही मूल्यावरील निष्ठा अमेरिकेच्या राजकीय संस्कृतील विशिष्ट स्वरुप प्रदान करु शकली.

७) धर्मनिरपेक्ष संस्कृती : अमेरिका धर्मनिरपेक्ष राष्ट्र असून धार्मिक बाबींना अमेरिकत संस्कृतीत फारसे महत्व नाही. धर्म ही प्रत्येकाची व्यक्तिगत बाब असून सार्वजनिक जीवनात त्याला स्थान नाही. धर्म ही इतरांवर लादली जाणारी बाब नाही हे अमरिकेच्या धर्मीनरपेक्षतेचे मुख्य सूत्र आहे. अमेरिकन जनता शिक्षित असून बुध्दिवाद, प्रयत्नवाद आणि विज्ञाननिष्ठ दृष्टिकोन त्यांनी स्वीकारला आहे. प्रत्येक गोष्ट तथ्यांच्या आधारे पडताळून पाहणे आणि नंतरच त्याचा स्वीकार करणे इथली मानसिकता आहे. देववादाला तेथे

कोणताही धारा नाही. धर्मनिरपेक्षतेमुळे अमेरिकेच्या राजकीय संस्कृतीचा निकोप विकास झाला आणि प्रत्येक क्षेत्रात अमेरिकेला प्रगती करता आली.

८) राजकीय नेतिकता : राजकीय नेते, सरकारी कर्मचारी व सर्वसामान्य नागरिकांनी कर्तव्याप्रती जागृत राहून आपले कार्य वैधानिक मार्गने पूर्ण केले पाहिजे, अशी अपेक्षा अमेरिकेत बाळगती जाते. अर्थात अमेरिकन जनतेच्या राजकीय जीवनासंबंधीच्या अपेक्षा नैतिक आणि वैधनिक स्वरुपाच्या आहेत. बेकायदेशीर कृत्यावर जनता सतत लक्ष ठेवते. अप्रमाणिक व अवैधानिक कृत्य करण्याऱ्या व्यक्तींची गय केली जात नाही. प्रे निकसनचे वॉटरगेट प्रकरण, उपाध्यक्ष ॲगेन्यूचा संपत्तीविषयक घोटाळा, हे क्लिटनचे मोनिका लेव्हिन्स्की प्रकरण हे याची उदाहरणे राज्यकत्यांनी व्यक्तिगट जीवनात नैतिकता पाळाची अशी असल्यामुळे राजिकारणात भ्रष्टाचार व अवैतिक बाबींना फारसे स्थान मिळत नाही.

७) प्रयत्नवाद आणि उपयुक्ततावाद : प्रयत्नवाद आणि उपयुक्ततावाद हे अमेरिकेचे सामाजिक व सास्कृतिक वैशिष्टय ठरले प्रत्येक क्षेत्रात नव्याचा स्वीकार करण्याची साहसी वृत्ती येथे मिळेल येते विज्ञान तंत्रज्ञान, कला, साहित्य शिक्षण, संस्कृती, उद्योग व्यवासाय इत्यालेल्या गोननित्य नवे प्रयोग होत असतात. त्यातून उपयुक्त ठरणाऱ्या गोष्टींचा अगदीजतेन